

Læseren er mere, end vi tror

HENRIETTE ROMME LUND, PH.D. OG SPECIALKONSULENT, NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING

Er det alene mennesker, der altid sidder med snuden begravet i en god bog, der kan beskrives som læsere? I denne artikel er svaret nej. På baggrund af udsagn fra voksne og unge, der har det til fælles, at de sjældent læser skøn- og faglitteratur, opfordres der til at tegne et mere nuanceret billede af læseren, hvor hyppighed af læsning ikke er en afgørende faktor. Årsagen er, at såvel de voksne som de unge, på trods af at de sjældent læser, har erfaringer med og holdninger til læsning, er bevidste om egne læsevaner, beretter om både positive og negative læseoplevelser og derved beskriver sig selv som læsere.

Hvad er en læser?

Slår man ordet *læser* op i Den Danske Ordbog – Moderne dansk sprog, får man den kortfattede, men også temmelig logiske forklaring: ”person der læser”. Googler man ordet *læser* og vælger Billeder, ser man fotografier af glade børn, unge eller voksne, der læser bøger henslængt i lænestole og sofaer, under dynen i lommelygtens skær eller i en vindueskarm med en kop te. Ofte er der bogfyldte reoler i baggrunden, bløde puder er ikke et særsyn.

Søgeresultaterne tegner et billede af, hvad vi forstår ved en læser: et individ med en bog, der indretter sig behageligt, og som trives ved at læse, men der er kun tale om en del af billedet. Den seneste årsrapport fra Kulturministeriets Bogpanel (Bogpanelet, 2024a) viser, at der siden 2014 har været omkring 15-17 procent blandt de 12-70+-årige, der angiver, at de aldrig læser skøn- eller faglitteratur¹. Hvad kendetegner dem? I den ovennævnte ordbog findes ordet *ikke-læser* ikke, og en googlesøgning på *ikke-læser* viser blot billeder af mennesker, der læser. Her bliver man altså ikke meget klogere. Til gengæld er der stor enighed om, hvad denne gruppe går glip af. Mennesker, der sjældent eller aldrig læser skøn- og faglitteratur, får i mindre grad viden og litterære oplevelser, der kan være med til at danne dem, give dem mulighed for at forstå sig selv og andre bedre, og så får de ikke trænet deres læsekompetence (Lund & Skyggebjerg, 2021). Ræsonnementet er, at man ikke skal stå og se passivt til, men gøre noget, og over de seneste år er der søsat både nationale læsekampanjer og lokale læsetiltag med det formål at få flere børn, unge og voksne til at læse hyppigere. Jeg har evalueret nogle af tiltagene og i den forbindelse interviewet mennesker, der sjældent åbnede en bog. I denne artikel præsenterer jeg nogle af deres udsagn. Formålet er at tilbyde en mere nuanceret forståelse af læseren end den, vi finder i ordbogen og via en hurtig søgning – for læseren er mere, end vi tror.

1 Hos de 70+-årige er andelen, der aldrig læser faglitteratur, noget højere. Siden 2020 har det været ca. 24 procent (Bogpanelet, 2024a).

” Over de seneste år er der søsat både nationale læsekampagner og lokale læsetiltag med det formål at få flere børn, unge og voksne til at læse hyppigere.

Viden om læsere og om ikke-læsere

Jeg er ikke ene om at interessere mig for læseren eller for den empiriske læser, som det hedder på fagsprog. Man møder læseren i litteraturvidenskabelig receptionsteori, og så er der kvantitativ viden at hente i læsevaneundersøgelser. I receptionsteoriene er det – lidt skarpt skitseret – enten teksten, læseren eller sammensmeltningen af tekst og læser, der er i fokus. Når teksten spiller hovedrollen, taler man eksempelvis om en indskreven læser, der udgør en bestemt forestilling om læserens litterære og faglige viden samt grad af læsekompetence (Weinreich, 2000). Når læseren spiller hovedrollen, taler man eksempelvis om fire former for tekstengagement, der opstår hos læseren i mødet med teksten: Genkendelse, Viden, Fortryllelse og Chok (Felski, 2008). Når tekst og læser smelter sammen, taler man om, at der opstår et unikt tredje (”the poem”) (Rosenblatt, 1994). Teoriene hjælper os ikke med at blive klogere på mennesker, der læser sjældent eller aldrig. Måske fordi den indskrevne læser forbliver indskreven, og sammensmeltningen udebliver, hvis teksten ikke bliver læst, og måske fordi tekstengagement – for en litterat – bare er mere spændende end et manglende tekstengagement?

Hvis man ønsker at vide noget om denne gruppe mennesker, må man i stedet ty til kvantitative undersøgelser af børn, unge og voksnes læsevaneer. På dansk grund finder vi sådanne i Bogpanelets årsrapporter (Bogpanelet, 2024; Bogpanelet, 2024a), i læsevaneundersøgelser (Hansen et al., 2022, 2018) samt i PISA- og PIRLS-undersøgelserne (Christensen, 2019; Fougt, 2023). De viser alle, at der er en konstant andel, der sjældent eller aldrig læser skøn- eller faglitteratur.

Man kan hente yderligere viden om disse mennesker i regi af den nationale læsekampagne *Danmark Læser*. Den blev igangsat i 2014, og her skulle lokale initiativer stimulere læselysten hos voksne, som læste sjældent eller aldrig. En indledende spørgeskemaundersøgelse bestilt af Kulturministeriet, der også stod bag kampagnen, inddelte ikke-læserne i tre segmenter: 1. *De travle familier* og 2. *De motiverede*, der havde det til fælles, at de var positivt stemt overfor bogen og læsning af skønlitteratur, men ikke fik læst, fordi de havde travlt med andre ting. Dertil kom segment nr. 3. *De ikke-interesserede*, der ikke læste skønlitteratur og i øvrigt forbandt skønlitterær læsning med negative oplevelser fra deres folkeskoletid (Carat Deep Blue, 2014). En anden analyse, der inddrog dokumenter fra *Danmark Læser* samt fra danske kulturvaneundersøgelser, konkluderede, at ikke-læseren og ikke-læsning i disse sammenhænge blev anset som problematisk og koblet med manglende kulturbrug og manglende dannelse, og at ikke-læsere og ikke-læsning var genstand for tabuisering (Kann-Rasmussen & Balling, 2015). Dertil kan man lægge bekymring og omsorg, i den forstand at ministeriet med læsekampagnen ønskede at hjælpe denne gruppe med at få gang i læsningen.

Interview med personer, der sjældent læser

Min interesse for den empiriske læser er af kvalitativ karakter. Som forsker (Lund, 2023) og som del af evalueringsopgaver foretaget i regi af Nationalt Videncenter for Læsning har jeg observeret læsere samt foretaget både fokusgruppeinterview og enkeltinterview med læsere. Derigennem har jeg også fået indsigt i, hvad der kendetegner mennesker, der sjældent læser, og som de ovennævnte

undersøgelser udpeger, men ikke udfolder, og som de nævnte receptionsteorier ikke interesserer sig for. I det følgende præsenterer jeg udsagn dels fra beboere i samme boligbyggeri, dels fra gymnasieelever fra samme klasse, og som alle kan defineres som sjældne læsere. Jeg interviewede dem i forbindelse med evalueringen af to lokale læseinitiativer (Lund, 2015, 2019), som de udelukkende deltog i, fordi de boede, hvor de boede, eller fordi de gik på et bestemt gymnasium. De voksne og de unge havde ikke selv aktivt tilmeldt sig læseinitiativet. I præsentationen fokuserer jeg på deres udsagn om læsning af skøn- og faglitteratur.²

Voksne, der sjældent læser

I det ene projekt deltog beboere fra et boligbyggeri lidt uden for Helsingør. Et forstudie, som det lokale folkebibliotek havde foretaget via et spørgeskema, havde vist, at størstedelen af beboerne her sjældent eller aldrig læste skøn- eller faglitteratur, og at de angav manglende tid som hovedårsag dertil. Det ønskede biblioteket at ændre. Midlerne til projektet kom fra *Danmark Læser*-kampagnen.

Biblioteket havde opstillet en bogreol i beboerhuset, så beboerne let kunne låne og aflevere bøger. Den personlige kontakt var også i fokus, idet tre bogbude hver uge cyklede ud i kvarteret med en ladcykel fyldt med bøger. De ringede på alle døre for at hjælpe beboerne med at vælge og låne en bog. I beboerhuset gennemførte jeg fire fokusgruppeinterview med i alt ti personer, som på budsets forespørgsel havde takket ja til at deltage i interviewet.

I interviewene blev tidsaspektet vendt, og det var netop manglende tid, en 15-årig skoleelev angav som årsag til, at han ikke fik læst skønlitteratur: "Altså, jeg havde jo selv lånt en bog, hvis det ikke havde været, fordi jeg havde terminsprøver og alt sådan noget ..." En studerende forklarede, at grunden til, at hun ikke fik læst skønlitteratur, var, at hun brugte sin tid på at læse faglitteratur: "så det har været rigtig meget faglitteratur, der har fyldt, og måske er det også derfor, det andet er røget lidt i baggrunden, ikke." Disse personer prioriterede altså deres tid på anden læsning end den skønlitterære, samtidig med at de tydeligvis følte, at de skulle forklare dette valg. Omvendt var masser af tid nu årsagen til, at en pensionist fik læst:

Der går ligesom mange år med børn og alt muligt, hvor læsning nok er det sidste, man tænker på klokken elleve, hvor man har smurt madpakker og vasket tøj og rensset unger, og hvad det ellers hedder. Nu handler det om, man har tid.

” Disse personer prioriterede altså deres tid på anden læsning end den skønlitterære, samtidig med at de tydeligvis følte, at de skulle forklare dette valg.

Selvom de interviewede personer ikke læste så ofte, havde de alle erfaringer med at læse. Erfaringerne var forskellige, fordi de relaterede sig til den enkeltes baggrund, til det sted, de var i livet, og det, der optog dem. En voksen mand læste skønlitteratur, fordi han slappede af ved det: "Jeg får ro. Hvis jeg har haft en virkelig stresset dag på arbejde, og kommer hjem. Så skal jeg tage en bog, og så

2 Tilgangen betyder, at jeg anlægger et nyt perspektiv på interviewene. Det oprindelige opdrag var at undersøge, hvilken indflydelse initiativet havde haft på deltagernes læsehypothese og læsevaner, ikke at undersøge, hvad der kendetegner mennesker, der sjældent læser.

skal jeg bare sætte mig og læse.” Desuden, fremhævede han, havde læsningen den positive sideeffekt, at han fik trænet sin hjerne: ”altså, jeg holder den ved lige foroven og bliver fyldt med alle de her historier.” Andre læste fagbøger for at blive klogere på sig selv og egen livssituation. Til eksempel pegede en kvinde, der havde lidt af depression, på selvhjælpsbøger som terapiform: ”Jeg pløjede rigtig mange af de der bøger igennem for at hjælpe mig selv, for jeg vidste godt, at det kunne lade sig gøre. Jeg ville bare ud af den smerte, jeg var i.” For en tidligere misbruger var faglitteratur den direkte del af et afvænningskursus:

Der var også nogle ting, jeg ligesom fik at vide, at jeg skulle læse for at få indblik i det, jeg har været igennem, og det skal jeg stadig den dag i dag, der har jeg nogle ting, jeg skal læse.

Disse mennesker anså altså faglitteratur som et redskab til støtte og udvikling i en særlig svær fase af livet. For skoleeleven handlede læsning af skønlitteratur mest om skole, pligt og lektier: ”Det gør du jo i skolen, du bliver ligesom, så får du at vide: Du skal læse den bog, du skal læse de fire sider eller fem sider til i morgen, så skal du fortælle om dem.” En forståelse, som en af de voksne kunne genkende, samtidig med at læsning for ham nu havde fået en anden og mere positiv status: ”Som voksen læser man det, man har lyst til, ikke det, man skal, det gør en stor forskel. Man læser i skolen, fordi man skal.” Selvom han også anså læsning for at være en pligt i folkeskoletiden, havde det altså ikke haft indflydelse på hans læsevaner senere i livet, hvor han læste af lyst.

” Selvom han også anså læsning for at være en pligt i folkeskoletiden, havde det altså ikke haft indflydelse på hans læsevaner senere i livet, hvor han læste af lyst.

Gymnasieelever, der sjældent læser

Opfattelsen af læsning som lektier og en pligt i skolen blev nuanceret i et fokusgruppeinterview, som jeg foretog med seks 1. g-elever, der alle var blevet udpeget af deres lærer. De gik på et gymnasium på Frederiksberg, der som en del af undervisningen havde afsat 15 minutter dagligt til frilæsning af en selvvalgt bog. Det nærliggende folkebibliotek understøttede tiltaget ved at tilbyde alle skolens 1. g.-klasser at komme på besøg. Her blev eleverne introduceret til biblioteket, til udvalgte bøger, og de fik hjælp til at finde en skøn- eller faglitterær bog.

Jeg foretog interviewet i et mødelokale på biblioteket, og når jeg spurgte ind til frekvensen af skøn- og faglitterær læsning i fritiden, var det tydeligt, at det var noget, de sjældent praktiserede. På mit spørgsmål om, hvornår de sidst havde læst en hel bog, svarede en pige: ”Det har jeg ikke gjort, siden jeg var 12, tror jeg.” Når hun endelig læste, læste hun sjældent bogen til ende, også selvom hun syntes godt om den:

Nu finder jeg endelig en bog, jeg synes er nice, som jeg gerne vil læse, og så er jeg startet på den, og så har jeg det bare sådan ... så er der måske gået en uge, hvor jeg ikke har læst i den, og så har jeg bare glemt alt om den.

Hun var altså bevidst om sine læsevaner, herunder specifikt sit fravalg af læsning. Det samme gjaldt for en dreng, der kunne forudsige, at han formentlig ikke kom til at læse den bog, han havde lånt den samme dag: ”Nu ved jeg ikke, hvor ærlige folk er. Kommer de til at læse deres bog? Og så siger de fleste nok ja. Men jeg kommer nok ikke til at læse min bog.” Med udsagnet markerede han,

at der både var ærlighed og uærlighed knyttet til beretningen om egne læsevaner. Selv var han ærlig om, at han ikke kom til at læse sin bog, en selvindsigt, der formentlig byggede på hans tidligere erfaringer. Samtidig indikerede han, at nogle klassekammerater ville være mindre ærlige. Muligvis fordi de med et bekræftende svar undgik en potentiel konflikt med læreren. Et bekræftende svar betød, at de på en og samme tid imødekom og omgik de forventninger, der blev stillet til deres læsning.

Ifølge de seks elever havde deres tid i folkeskolen både virket fremmende og hæmmende på deres læsning. De havde gode minder fra indskolingens om hyggelige ture til skolebiblioteket og om at læse bøger, de kunne lide; en pige forklarede: "Det var nogle gode bøger, bare sådan nogle normale bøger, som man også selv kunne læse derhjemme." I udskolingens erindrede eleverne, at de havde stoppet med at læse, fordi de knyttede læsning til lektier. En pige uddybede:

Jeg tror bare, at grunden til, at vi stoppede med at læse i de der 6., 7., 8. klasse, det var, fordi det var der, at læsning hurtigt kom i sammenhæng med skole, og så tænkte man, o.k., når jeg læser, så er det, fordi jeg laver lektier, eller fordi jeg går i skole. Så gider jeg ikke bruge mere tid på det. Øh ... så man skal også lære at kunne adskille de to ting, lystlæsning og tvangslæsning.

For hende handlede læsning i udskolingens altså om tvangslæsning, samtidig med at hun var bevidst om, at der også fandtes andre måder at læse på, her betegnet som lystlæsning.

Hvad kan vi lære af personer, der sjældent læser?

Interviewene viser, at beboerne i boligbyggeriet og gymnasieeleverne kan udtale sig om læsning, fordi de læser af og til og derfor har erfaringer med at læse. Der er tale om både positive og negative erfaringer, der hænger sammen med individuelle behov og præferencer og der, hvor de er i livet. Det peger på en mere nuanceret forståelse af læseren, der også inkluderer personer, der sjældent læser. De læser en gang imellem, hyppigheden skifter livet igennem, det samme gør læsestoffet, og der er ikke kun én måde at være en person, der sjældent læser, men mange forskellige.

” Det peger på en mere nuanceret forståelse af læseren, der også inkluderer personer, der sjældent læser. De læser en gang imellem, hyppigheden skifter livet igennem, det samme gør læsestoffet.

Udsagn om manglende tid og en beskrivelse af tvangslæsning i skolen gentager sig på tværs af interviewene, hvorfor de ser ud til at være af mere generel betydning for det at læse sjældent. Det understøttes af, at udsagnene kan genkendes fra spørgeskemaundersøgelsen, der blev foretaget i regi af *Danmark Læser*-kampagnen.

Den manglende tid handler om at prioritere andre aktiviteter før skøn- og faglitterær læsning. Billedet nuanceres af en mand, der får tid til at læse skønlitteratur, når ungerne er fløjet fra reden, af to, der finder tid til at læse faglitteratur i svære livssituationer, og af en studerende, der finder tid til at læse, fordi hun er interesseret i sit studie. Selvom de ikke mener, at de har tid, så finder de altså tid alligevel, og tiden afhænger af, hvad de er optaget af. De læser noget, der giver mening for dem, hvilket taler for, at definitionen af en læser ikke alene må bero på det at læse meget og ofte, men også på kvaliteten af læseoplevelsen.

” De læser noget, der giver mening for dem, hvilket taler for, at definitionen af en læser ikke alene må bero på det at læse meget og ofte, men også på kvaliteten af læseoplevelsen.

Tvangslæsning handler om at forbinde læsning negativt med skole og lektier. Gymnasieeleverne nuancerer billedet ved at reducere tvangslæsning til udskoling, ved at fortælle om gode oplevelser med læsning i indskoling og ved at introducere et skel mellem tvangslæsning og lystlæsning. Desuden nuancerer en af de voksne billedet, idet hans oplevelse af tvangslæsning i skolen ikke har sat sig varige spor, han læser fortsat af lyst. Skolen spiller således ikke en entydig negativ rolle, den bidrager både til at fremme og hæmme lystlæsning og til at opbygge et skel mellem tvangs- og lystlæsning.

Hverken de voksne eller gymnasieeleverne ser ud til at føle sig tabuiserede, hvilket den tidligere nævnte dokumentanalyse påpegede. I interviewene søger de ikke at skjule, at de sjældent læser. De udtaler sig derimod bevidst og reflekteret om egne læsevaner samt åbent og ærligt om fraværet af skøn- og faglitterær læsning, hvilket naturligvis kan hænge sammen mine spørgsmål og måden, hvorpå jeg møder dem som interviewer. Man aner dog især en trang til at forklare fravalget af skønlitterær læsning, og hos en gymnasieelev findes både den ærlige og den uærlige version af hans læsevaner. Det antyder, at de interviewede er bevidste om, at der er bestemte krav og forventninger til deres læsning, som de ikke indfrier.

Når man interviewer personer, der læser sjældent, tegner der sig altså et nuanceret billede, der handler om både til- og fravalg, om både tvangs- og lystlæsning samt om en følt forpligtelse til at forklare egne læsevaner og tegne et bestemt billede af sig selv som læser. I denne artikel giver jeg et lille indblik i denne gruppe ved at genbesøge udsagn fra to interviewundersøgelser, der oprindeligt blev foretaget med et andet sigte, nemlig at evaluere, om et læsestimulerende initiativ havde virket efter hensigten. Derfor skal der afslutningsvist lyde en opfordring om at sætte mere fokus på at undersøge, hvad der kendetegner personer, der sjældent læser, og hvad deres holdning til og erfaringer med læsning handler om. Fundene kan informere og kvalificere kommende kampagner og læsetiltag, der skal styrke læselysten hos mennesker, der sjældent læser. Måske de skal bero på interesse og nysgerrighed frem for bekymring og omsorg? Og måske fundene kan føre til en mere udfoldet beskrivelse af læseren i ordbogen end ”person der læser” samt til en rigere billedsamling i en googlesøgning, som flere læsere vil kunne genkende sig i?

Referencer

Bogpanelet (2024). *Bogen og litteraturens vilkår 2024. Bogpanelets årsrapport*. Kulturministeriet. https://www.kum.dk/fileadmin/_kum/1_Nyheder_og_presse/2024/Bogpanelets-Aarsrapport_2024-04.pdf

Bogpanelet (2024a). *Bilag med dokumentation til Bogpanelets årsrapport 2024*. Kulturministeriet. www.kum.dk/fileadmin/_kum/1_Nyheder_og_presse/2024/Bilag_-_Bogpanelets_aarsrapport_endelig.pdf

Carat Deep Blue (2014). *Kulturstyrelsen – Præsentation af segmenteringsstudie*. Undersøgelse foretaget ifm. Danmark Læser. <https://www.danskeforlag.dk/media/1616/021-danmark-laeser-segmeneteringsstudie-lang-praesentation.pdf>

Christensen, V. T., Beuchert, L., Bremholm, J., Bundsgaard, J., Vikelgaard, L. L., Lindenskov, L., Carlsen, B. C., Jankvist, U. T., Sørensen, H., & Bonderup, D. N. (2019). *PISA 2018: Danske unge i en international sammenligning*. VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd. <https://www.vive.dk/da/udgivelser/pisa-2018-qz5m72v8/>

Felski, R. (2008). *Uses of literature*. Blackwell Publishing.

Fougat, S. S., Neubert, K., Kristensen, R. M., Gabrielsson, R. H., Molbæk, L., & Kjeldsen, C. C. (2023). *Danske elevers læsekompetence i 4. klasse. Resultater af PIRLS-undersøgelsen 2021*. <https://dpu.au.dk/forskning/internationaleundersoegelser/pirls/pirls-2021>

Hansen, S. R., Gissel, S. T., Puck, M. R., Lund, H. R., Kæthius, A., & Vestergaard, L. (2018). *Børns læsevaner 2017: Overblik og indblik*. Rapport. Tænketanken Fremtidens Bibliotek.

Hansen, S. R., Hansen, T. I., & Petterson, M. (2022). *Børn og unges læsning 2021*. Aarhus Universitetsforlag. <https://unipress.dk/udgivelser/b/b%C3%B8rn-og-unges-l%C3%A6sning-2021/>

Kann-Rasmussen, N., & Balling, G. (2015). Ikke-læsning som ”problem” i dansk kulturpolitik: En analyse af læsekampagnen Danmark Læser. *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 18(2), 250-266.

Lund, H. R. (2023). *Læselyst og læseulyst ved stillelæsning. Portrætter af seks stillelæsende elever*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet.

Lund, H. R., & Skyggebjerg, A. K. (2021). *Børns læselyst. Forskningsoversigt*. DPU, Nationalt Center for Skoleforskning og Aarhus Universitetsforlag. https://dpu.au.dk/fileadmin/edu/Paedagogisk_Indblik/Boerns_laeselyst/13_-_Boerns_laeselyst_-_04-11-2021.pdf

Lund, H. R. (2015). *Evaluering af Læsebølgen i Kongevænget 1*. Rapport lavet for Hillerødbibliotekerne.

Lund, H. R. (2019). *Lystlæsning i gymnasiet – evaluering af litteraturformidling til gymnasieelever på Vanløse Bibliotek*. Rapport lavet for Vanløse Bibliotek.

Rosenblatt, L. M. (1994). *The reader, the text, the poem: the transactional theory of the literary work*. Southern Illinois University Press.

Weinreich, T. (2000). *Børnelitteratur mellem kunst og pædagogik*. Roskilde Universitetsforlag.

Om forfatteren

Henriette Romme Lund har skrevet ph.d. om læselyst og læseulyst i skolen, hvor hun portrætterer seks læsende elever, der går i 6. klasse. Aktuelt arbejder hun med læselyst, læsekultur og læsere i forskellige projekter, herunder Nationalt Videncenter for Læsnings Læsekultursatsning samt den nationale læselystkampagne Læselyst.nu, som hun er projektleder for.